

Данило II

– IV –

Чак и под условом да је Данило само писац било би довољно мотива да се о њему гледано са више страна подробније говори. Има ту низ питања која се јављају кад се разматра живот неког/сваког писца уопште, почев од његовог рођења. Постоје ли већ у детињству неки знаци склоности ка послу приповедања који се обично од околине препознају као знаци „проклетства“ везаног за сваког уметника.

Општа оскудица вести о збивањима у нашој прошлости лишава нас могућности упознавања са низом догађаја и појава. Данас се наступа „директним“ методом кад је реч о старим писцима – Доментијан, Теодосије, Данило, каже се да су написали то и то... Занемарује се како је правилније рећи да је од њихових радова данас „познато“... Ово је потребно истаћи, с обзиром на добро познату чињеницу да су дела већине старих писаца до новог времена доспела у малом броју преписа (из врло добро познатих разлога). Прилике су такве да веће чуђење изазива опстанак онога што је познати него нестанак/губитак онога што је нестало. У сваком виду одговарајуће грађе ради се о осетљивом и лако пропадљивом материјалу – хартију угрожава подједнако и ватра и вода, а потом ту је у условима опште глади и мноштво живих штеточина које се „испомажу“ уништавањем писаног; довољно је да нестане неколико квадратних сантиметара неке фреске и да са тиме нестану и јединствени подаци на основу којих би се могло сазнати много више о прошлости – кад се зна да су фреске појединих храмова насилно остављених без крова била изложена дејству атмосферских (не)прилика, послу се приступа са осећањем неизмерне благодарности! Како се онда може говорити о обиму опуса старих српских писаца? Исто тако, не чуди што се ништа не може рећи о ономе што се „колоквијално“ зове „рани радови“ неког уметника. Односно, ту би била реч о ранијим покушајима и остварењима појединих писаца. Факат који ће их „препоручити“ неким будућим наручиоцима посла да се управо особама са таквим склоностима и способностима повери извођење неког посла... Почетна „преорука“ за будућег писца, вероватно био би његов приповедачки дар испољен још у младости. Уз то, треба имати на уму значај потребе и улогу материјала за писање који су неопходни сваком писцу, а у оно време такав материјал је био и редак и тешко доступан да се користи и техника палимпсест или здрави делови већ пропалих књига.

Посредно преко касније остварених дела донекле се може наслутити и „лектира“ дотичног писца, која кад је у питању српски средњи век, и није нарочито богата. Ту се ради углавном о преводима византијских писаца чија дела су стварана током читавих

хиљаду година, колико је та држава трајала (поређења ради, није сувишно подсетити да је од Саве до данас прошло тек осам векова, а шта се све издогађало, доживело и преживело...). Судаћи по броју преписа, човек онога времена се више образовао на поменутих преводима са грчког, него на делима домаћих писаца (ту се може помишљати и на оне о којима нема вести због губитка њихових дела, што се лако могло десити, не знамо сасвим ништа). Вреди ли тим поводом поменути један илустративан, управо као наручен, пример. Савин биограф Доментијан, судаћи по од њега насталим текстовима, није имао никаквог интересовања за антику (то не изненађује – Антика, људски гледано, ма колико значајна по својим остварењима, делује бживотно, без могућности даљег трајања. Тиме се она није могла поредити са хришћанством. Насупрот томе, код Данила као и код потоњих српских писаца не крије се присуство и познавање антике... Обесхрабрује сазнање до кога се стиже ближим упознавањем у старој књижевности – поједини антички списи сачувани су у десетинама преписа, док се знаменита дела старих домаћих дела срећу у уникатним примерцима (?!).

Није никакво откриће сазнање да се о животу српске државе углавном сазнаје на основу дела житијног карактера (тамо где су такви помени успутна, а не циљсна група вести). Аутори су принуђени да преко дела књижевне природе изучавају ову епоху пошто правих „историја“, налик на оне у Визанцији, код Срба нема.

Преостаје и бављење стилским особинама сваког од појединих писаца, као што се то чини у свим осталим приликама. Овде је то утолико важније што уз сву добру вољу не може са сигурношћу рећи шта у зборнику ЖКС стварно потиче од Данила као писца. По ономе што се читаоцу нуди као извесно решење пре је реч о личном ставу него о доказу; јасно је што је тако: „Сваки рад био је написан одвојено, да задовољи различите захтеве, или, бар у почетку без јасно изражене намере да се напише јединствена, повезана историја српске државе и Цркве. Ово се може закључити по томе што сваки „живот“ се разликује од другог у стилу, садржити, а донекле и по односу аутора према свом предмету.“ Другом приликом се каже: „Свако дело је писано одвојено да би задовољило различите потребе и, бар првобитно, не изражавајући било какве намере да ће то бити јединствено дело доследна историја српске државе и цркве.“

Пример зборника ЖКС је изразит случај потребе, могућности и значаја истраживања стилских одлика извесних писаца и њихових дела. Потребе појединих истраживања стилских одлика мање је изражена код биографа Доментијана и Теодосија, пошто је ту реч о јединственим, целовитим делима што не значи да је ту истраживање стилских одлика непотребно или сувишно.

Најстарији познати препис целовитог кодекса је из 1553. Познати су и ранији преписи појединих житија као Сопоћански зборник из 1526, где се налази житије краљице Јелене са житијем краљева Драгутина и Милутина. Затим, ту је и Орестов зборник из 1536. у коме се налази житије краљице Јелене. Није познато одакле су извршени преписи ових дела али се њихов текст слаже са текстом штампаног издања из 1866. „Аутограф“ (?) зборника је настао у завршеном виду око 1400. Од првог познатог преписа дели га 150 година. Ништа се не може рећи шта се зборнику дешавало у том периоду и шта је „посредовало“ између 1400. и 1553. колико је преписа у међувремену настало (касније нестало) и да ли су постојали генерацијски одређења међу тим преписима.

Поменуто је како од свих Данилових активности које никако нису мале и могу се поредити само са оним учињеним својевремено од Саве. Пажњу истраживача привлачи његов рад као писца и оног што иде са њим. Данилова делатност је таквог значаја да и у случају да он није писац, при истраживањима везаним за ЖКС зборник Данилу би морала бити посвећена посебна пажња. Када је током једне деценије урађено више него током преосталих векова и што као о како само делимично сачувано даје печат српске културе. У много чему што је везано за тај период осећа се присуство и Данилово деловање.

Завршно поглавље зборника односи се на избор и посвећење патријарха Ј. То је још један пример одсуства „логике“ при стварању зборника – за текст таквог садржаја ту нема места. Зборник садржи житија људи који су умрли и њихове биографије се састављају после смрти „јунака“. Потом, низ знаменитих поглавара Цркве у зборнику је добио само по једну „белешку“ реторске садржине, насталу по угледу на остале сличне списе чији текст не даје скоро ништа конкретно. За разлику од тога овде је (бар према зборнику) реч о живом човеку где се не практикује писање биографије. Постоји још једна могућност – да пред нама није изворни облик зборника, где би било дато житије Ј. али он није сачуван већ само његов почетни део. Кад се имају све околности око стварања кодекса, оваква помисао не изгледа сувише смела.

Поменути примери Соп. и Орестовог зборника говоре како се текстови срећу у различитим облицима – као кодекси и у посебним свескама које садрже извесна житија. Од расположења и намера састављача зборника зависи шта се у њему може наћи. „Ако је пред собом имао појединачне биографије, онда их је преписао... Појављује се не само као преписивач који једноставно преписивањем репродукује текст који се налази на његовом преписивачком пулту, већ свесно врши избор, компоује будући зборник, вршећи тако и посао антологичара и кодификатора текста.“

Данило је и „актер“ у збивањима и писац о догађајима у којима је делимично учествовао или о лицима са којима је сарађивао. Доментијан и Теодосије су само писци и

јеромонаси. Они нису доспевали до чина епископа и не постоји књижевно дело њима посвећено. За разлику од њих, Данило ће постати прво епископ, а потом и поглавар Цркве. Затим, њему ће бити посвећено и посебно житије, драгоцено за данашњег истраживача због јединствених детаља који се у њему саопштавају.

У науци је пренаглашен и „злоупотребљен“ утицај великог и заслужног Ђуре Даничића. Под његовим утицајем данас је незамисливо да се о зборнику одвојено говори од помена Даниловог имена 1866. То дело у изворним текстовима дотле се назива „Родослов“, „Цароставник“, „Летопис“, што је ближе стварности од онога што је учињено 1866. кад је са формалне стране уношењем Даниловог имена у наслов ова два појма доведена у нераскидиву везу.

У почетку рада сваки део је био „целина“ за себе, а онда стварањем кодекса више „присилна“ него природним путем/осећајем раније „целине“/житија постају накнадно делови нове целине...

Уколико се прихвати да време око 1340. представља прву фазу у настанку зборника, то је теже усагласити са постојећом представом о том времену, као времену пуном просперитета српске државе. Такво стање би подразумевало далеко озбиљнији приступ стварању планираног зборника, што би подразумевало уравнотежење у форми и садржају укључених житија. Тако нечега нема ни на видуку. У реалу познати зборник пре представља „снимак“ хаотичног стања, затечено на подручју писаних биографија – садржајни састави се смањују са делима реторичког карактера без конкретних вести. Стању хаоса доприносе и „лакуне“ у текстовима (бар према сачуваним примерцима списка). Том приликом треба поменути и стање у писању кад је реч о прогласу пат. и царској круни.

Тим поводом Ђура каже: „А где се приповеда како је цар Стефан поставио патријарха док речи „постави себи „посилием“ патр. има на страни у том старијем рукопису карловачком овај запис...

Затим и писар у продужетку износи своје дилеме како би требало поступити пошто у свом раду на више места наилазе на сличне примере пред којима је морао да застаје услед недоследности преписивача (?!).

И овом приликом могло би се помишљати на неко „утешно“ решење. Главни примерак растерећен примера сличног садржаја је нестао а на његово место дошао „резервни“/ лажни пример са поменутом недоумицом. Смелији би рекли да у таквом стању има сличности са примером Хиландарског типика, где је најстарији сачувани препис био лош и „одбачен“ од околине, али је упркос томе опстао.

На основу поменутих примера јасно се види са каквим тешкоћама се среће скоро сваки преписивач услед пропуста неког (не значи ту да је реч о аутору тренутног извода) од претходника у ланцу преписивања. Утолико је већа сложеност посла и одговорност редактора штампаног издања. У најмањој мери се његов посао своди на отклањање случајних очигледних грешака у писању или неких пропуста у очувању целине текста. И кад је у питању уникатни примерак (једини сачувани препис), он ће наићи на тешкоће сличне оним горе поменутих. Тада неће бити у могућности да решење потражи у поређењу/сравњивању проблематичних места са одговарајућим местима у осталим преписима... Редактор има „обавезу“ да отклони погубни утицај спорних места на будућег читаоца. Он то чини на разне мање или више успешне начине са једним јединим циљем, да код крајњег корисника отклони све сумње у вредност предоченог штива. Корисник издања већ при читању изворног текста мора бити ослобођен дилема. То у још већој мери важи за рад евентуалног преводиоца/преносиоца старе верзије на њему и околини сувремену верзију.

Код ЖКС је ствар још далеко сложенија, до за скептика неразрешивог: „Језик је у оба (преписа) обрнут на руски“. Овде се преписивач среће истовремено и као „преводиоца“. Значи, уз уобичајене и очекиване пропусте једног писара на које се наилази у сваком раду треба рачунати и на нове, додатне при наводном преводу. Може се само претпоставити у ком обиму се на такве пропусте може наићи... „Што је у (рукопису) руско повратив на српски старински... Рад сам био саставити с њим и оба друга...“ На врло вероватне погрешке настале радом преписивача и „преводиоца“ вероватно се надовезују и пропусти редактора који се уз остало јавља и као нови „преводиоца“, који текст са руског (по сопственом изразу) враћа на стари српски језик.

Може ли се рећи да јавности још увек није познат изворни језик списа који се приписује архиепископу Данилу, пошто хиландарски рукопис из 1553. још увек није детаљније предочен ни струковној, а камоли широј јавности. (?)

Могући след би изгледао овако – извесни преписивач је на себе узео и истовремену улогу „преводиоца“ (тад се то ценило као „унапређивање“ текста) на „руски“. Умесно је питање, колико је то исправно и савесно урађено?

Са таквог затеченог језика Ђура врши „враћање“ (по сопственом изразу) на (претпостављени) „старински“ српски језик. Да ли би то могло да се оцени као превод са превода. На могуће дилеме и пропусте првог „преводиоца“ надовезују се сличне околности рада самог Даничића који не крије тешкоће на које наилази и дилеме са којима се сусреће, као и невољне пропусте које при раду прави.

При изучавању као да се намеће извесна „равномерност“ у раду на текстовима овог зборника. Прва фаза је око 1550: Сопоћански зборник (1526), Орестов зборник (1536) и текст потпуног зборника (1553). Други талас се одиграва 1763, настанак старијег Карловачког и 1780. настанак млађег Карловачког.

Помиње се више делимичних или потпуних преписа зборника (понегде се зна и за имена преписивача) али нема вести о наручиоцу/критору ових познатих преписа...

У условима непознатог стања око замишљеног оригинала (не зна се ни кад је он могао тачно настати, ни како је могао изгледати) при садашњем стању са постојањем рукописне грађе уочавају се два таласа у раду на зборнику – око 1550 (1526 Соп. зборник; 1536 Орестов зборник; 1553. најстарији сачувани зборник) и време око 1750 (боравак Јована Рајића у Хиландару и његове среће да се током кратког боравка упозна са зборником ЖКС, препис из 1763. и препис из 1780).

У богатој литератури и о архиепископу Данилу и о ЖКС може се наићи на свакојак тврдње – и на гледиште како је Данило личност у самом центру збивања и све се креће око њега; потом се наводе различите околности.

По другом гледању према којима Данило и јесте и није главна личност текућег живота, што се односи и на околности око настанка зборника. Упоредо се јављају две представе о Данилу – Данило као актер у центру збивања и Данило као „метафора“, личност иза које се одвија рад многих безимених, а појам Данила је само „заједнички именован“. Тако се око тематике везане за ово време личност и зборник јављају први знаци „полифоније“ у научном раду, појаве кад су у питању друге теме још увек нема ни на видуку.

Стари српски писци радо јунаке својих дела користе са личностима из Библије. Један од таквих јесте и Исус Навин. За Доментијана са Навином може да се пореди личност Савиног изабраника и архиепископа Арсенија. Млађи биограф Теодосије пореди Петра Коричког са Навином; овде најважнији писац Данило користи прилику да краља Милутина пореди са Навином.

Заједнички помен писца Данила и краља Милутина овде је прилика и за још једно поређење. Постоје личности и догађаји о којима се мало зна – ту се не може ништа учинити да се ствари измене на боље. Затим, постоје и догађаји и личности о којима се „прилично“ зна, али то је далеко од минимално потребног за стицање основне представе. Тако су појмови „мало“ и „прилично“ међусобно далеко ближи и скоро подједнако удаљени од појма „довољно“.

Кад је Данило у центру пажње, онда је видно колико је он „литерарно“ обрађен у време његове највеће активности (одбрана Атоса од Каталана, рад у Бањској...) Уједно, то

је време његове мале фактичке моћи, кад делује као монах али епископ без епархије. Са стицањем веће моћи еп. Хума или архиепископа (поглавар Цркве) у Пећи све је мање вести о њему, сем о његовом раду на формирању грађевинског комплекса у седишту Црквене управе – једином примерку такве градње код Срба. Проучаваоце највише погађа чињеница да они скоро ништа не знају о времену и околностима као и о оквирима његове списатељске делатности. Онда када је највише радио и није имао ни могућности за рад, а потом требало је сачекати да се неки послови и „процеси“ заврше, па да се о њима говори.

Ако се прва фаза рада на формирању зборника веже за 1340, онда се јавља низ питања – какве то везе има са Данилом? По једнима, ту се тек умрли архиепископ Данило појављује као „сувишан“. По другима, она „струја“ која није задовољна постављењем краљевог секретара Јоаникија за архиепископа ради на истицању угледа и значаја Данила... То је идеални моменат за праћење „полифоније“ при истраживању.